

Niemki i Polki w polityce społecznej Poznania na przełomie XIX i XX wieku

Od drugiej połowy XIX wieku miasta pruskie reorganizowały samorządową pomoc potrzebującym. Chciały ją usprawnić i obniżyć rosnące na ten cel wydatki. Zmiany te popierali też liberalni reformatorzy społeczni, którzy poprzez prewencję, edukację i metody naukowe dążyli do rozwiązania tzw. kwestii socjalnej. Działania te obok ustawodawstwa ubezpieczeniowego uważa się za drugi filar, na jakim budowane było niemieckie państwo opiekuńcze. Ze względu na to, że robotnicy mieli prawo głosu w wyborach do Reichstagu ich dobrobyt stał się w Niemczech pod koniec XIX wieku sprawą polityczną. Trudne warunki życia powodowały bowiem, że rosło wśród nich poparcie dla socjaldemokracji, która dla elit stanowiła zagrożenie porządku społecznego i politycznego. Usprawnienie polityki społecznej stało się więc jednym z kluczowych problemów w debacie publicznej. Na tyle istotnym, że reformatorzy społeczni w latach 90. XIX wieku zdecydowali się na przełamanie dotychczasowego porządku płci i poparli włączenie burżuazyjnych kobiet w struktury administracji samorządowej odpowiedzialnej za realizację zadań opiekuńczych miast. Krok ten wynikał z przekonania, że źródła biedy tkwiły często w nieprawidłowo funkcjonującym gospodarstwie domowym i kobiety miały być bardziej kompetentne we właściwym zdiagnozowaniu jej przyczyn. Wypełnianie nowych zadań, wymagało jednak od nich fachowego przygotowania z zakresu pracy socjalnej. Pierwsze kursy socjalne dla kobiet uruchamiane były przez działaczki niemieckiego mieszczańskiego umiarkowanego ruchu kobiecego. Na przełomie XIX i XX wieku praca socjalna stała się dla nich osią programu emancypacyjnego. Kobiety jako powołane przez naturę do macierzyństwa miały otoczyć opieką nie tylko rodzinę, ale także całą wspólnotę mieszkańców i na równi z mężczyznami wypełniać różne zadania społeczne. Profesje związane z pracą socjalną uważane były więc za naturalny obszar aktywności zawodowej burżuazyjnych kobiet. Poznań był jednym z nielicznych miast zaboru pruskiego, które w końcu XIX wieku dopuściły kobiety do udziału w lokalnej polityce społecznej, czyli działalności, której celem było wyrównywanie różnic socjalnych między należącymi do najniższych warstw społecznych mieszkańcami miast oraz dawanie im równych szans i zabezpieczenie na wypadek utraty dochodów z własnej pracy.

Celem projektu jest przeanalizowanie tej formy aktywności kobiet w Poznaniu jako przestrzeni działalności Niemek i Polek oraz odpowiedź na pytanie czy praca socjalna stała się polem współpracy między nimi, czy też rywalizacji narodowej. W związku z tym badania będą prowadzone z dwóch perspektyw. Pierwsza to transnarodowe spojrzenie „z góry” i ustalenie okoliczności nawiązywania współpracy przez władze samorządowe z burżuazyjnymi kobietami oraz wskazanie czynników decydujących o formach i zakresie angażowania ich w funkcjonowanie lokalnego systemu opiekuńczego. Podejście to stawia w centrum pracę socjalną jako projekt emancypacyjny i przestrzeń ponadnarodowej i ponadwyznaniowej współpracy kobiet. Druga perspektywa to perspektywa narodowa, a więc podejście „oddolne”. Oznacza ono badanie polskiej i niemieckiej interpretacji pracy socjalnej jako zajęcia właściwego płci żeńskiej, bo nawiązującego do tradycyjnych zadań kobiet i wykorzystania go w konflikcie polsko-niemieckim jako narzędzia wynaradawiania lub umacniania ducha narodowego w rodzinach polskiej biedoty. Na przełomie XIX i XX wieku nasiliła się polityka germanizacyjna wobec ludności polskiej pod zaborem pruskim. Badania będą więc także miały na celu zweryfikowanie hipotezy zakładającej, że Polki nawiązywały współpracę z Niemkami by skorzystać z ich dorobku w zakresie pracy socjalnej, a następnie by efektywniej konkurować z nimi w municypalnej polityce społecznej.

Tak ukierunkowanymi badaniami zostanie objęta polityka społeczna Poznania na przełomie XIX i XX wieku, tj. od włączenia do niej kobiet w latach 90. XIX wieku do 1914 roku. Kwestia ta nie zwróciła dotąd uwagi badaczy, w polskich źródłach pamiętnikarskich, czy publicystycznych jest właściwie przemilczana. Informują o niej jednak źródła archiwalne, w tym także dotyczące niemieckiego mieszczańskiego ruchu kobiecego. Projekt ma więc charakter nowatorski. Jego zasadnicze znaczenie wiąże się z ukazaniem lokalnej polityki społecznej jako formy ograniczonej partycypacji obywatelskiej, upodmiotowiającej Polki i dającej im poczucie sprawczości w sferze publicznej, nieznanie ich rodaczkom z Królestwa Polskiego i Galicji. Projekt ukazuje także lokalną politykę społeczną jako pole współdziałania Polek i Niemek. Przeciwwstawia się więc tezie mówiącej, iż w warunkach polsko-niemieckiego konfliktu narodowego współpraca między nimi nie była możliwa.